

OLAJOS TERÉZIA

A Kárpát-medencei onogurok történetéhez

1. A magyarság (H)ung(a)ri(i) s ezzel rokon elnevezéseinek (Hungarians, Hongrois, Ungarn, Ungheresi, венгры, stb.) az eredetéről a hazai tudományban a ma legelterjedtebb feltevés röviden a következőképpen foglalható össze. Az *on* 'tíz' és az *ok* 'nyíl', átvitt értelemben 'nép, törzs' szavak s az *-r* képző azok a török nyelvi elemek, amelyekből az *onogur*¹ 'tíz törzs' népnév származott. A szó még a török nyelvben szabályosan **ongur* alakot öltetett. A magyarok finnugor nyelvcsaládhoz tartozó elődei egy ideig szoros kapcsolatba kerülhettek az onogurokkal, akik más rokon népekkel (saragurokkal, ogurokka) együtt 463 táján az eurázsiai steppei útvonalon, a Kaszpi-tenger északi partja mentén, a Volgán átkelve Európába vándoroltak.² E miatt a szimbiózis miatt a szomszédos szlávok később a magyarság jelölésére az **og(ъ)r-* népnevet használták, s ez az ősi elnevezés nemcsak az egyes szláv nyelvekben öröklődött tovább azok hangtörvényeinek megfelelő formában (ungri, ugrí, vengri, stb.) hanem átkerült a görög nyelvbe is *Ούγγροι* formában, s a többi európai nép nyelvébe, így a németországi latinságban *Ung(a)ri(i)*, a franciaországiban *(H)ung(a)r(i)* alakban.³

Természetesen, ha a fenti eredeztetés a legelterjedtebb is, távolról sem mondható, hogy annak minden pontja tényszerűen igazolt lenne, vagy akárcsak általánosan elfogadott volna. Így mindjárt azt a tételt, hogy az *ogur* népnév valamiképpen a török *ok* szó származéka, számos kutató utasította el.⁴ Az *onogurok* nevének a magyarokra való átvitelét is magyarázzák a fentitől eltérően, például azzal, hogy a magyarság az onogurok egykori földjén, az utánuk is nevüket viselő területen élt, amikor a szláv **og(ъ)r-* elne-

¹ Ld. elsősorban MORAVCSIK Gy.: *Az onogurok történetéhez*: Magyar Nyelv 26 (1930) 4–18 pp., 89–109. pp.; S. SZÁDECZKY-KARDOSS, *Onoguroi*: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Bearbeitung begonnen von G. Wissowa. Supplementband XII. Stuttgart 1970, col. 905. p.

² A steppén lezajlott, keletről nyugatra irányuló népmozgásról Priskos Rhétor művének egyik töredéke tájékoztat röviden: a szorongatott avarok elűzték a sabirokat, azok az ogur népeket, akik viszont, már Európában, valahol a Volga-vidéken a korábban Attila hun birodalmába tartozott akatzirokat támadták (fr. 40, 41 ed. R. C. BLOCLEY: *The Fragmentary classicising Historians of the Later Roman Empire*. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. vol. II. Liverpool 1983, p. 344).

³ Ld. elsősorban GYÓNI M.: *A magyar nyelv görög feljegyzései szörványemlékei* (= Magyar-Görög Tanulmányok t. 24.) Bp. 1943, p. 99–101. pp.; Gy. MORAVCSIK: *Byzantinoturcica* Bd. II. Berlin 1958, 226–227. pp.; Gy. DÉCSY: *Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Wiesbaden 1965, 239–240. pp. további szakirodalommal.

⁴ Ld. pl. P. PELLIOU: *A propos des Comans*: Journal Asiatique 1 (1920) 139. p.; IDEM: *Sur la légende d'Uğuz-khan en écriture ouigour*: T'oung Pao 27 (1930) 257. p.; G. DÖRFER: *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*. Bd. II. Wiesbaden 1965, 134. p., 152. p.

vezést kapta.⁵ Kérdéses az időpont, amikor a népnév a szlávban meghonosodott (az 5–9. századok valamelyike lehet).⁶ A görög *Ούγγροι* népvetet közvetlenül, nem szláv közvetítéssel is szokták az *on(o)gur* elnevezésre visszavezetni.⁷ Hogy a francia nyelvterületen jelentkező *H-* inkább a hunok nevének a hatásával avagy inkább a neolatinban közkeletű anorganikus szókezdő *H* példajaként magyarázandó-e, szintén kérdéses.⁸ S folytatnánk a vitatható és vitatott pontok felsorolását.⁹

A magyarság idegen nyelvi megnevezésének sok ponton bizonytalan kérdéséhez és a késő avar kori etnikum történetéhez¹⁰ szolgál adalékkal az a 9. századi oklevél,¹¹ amelyre egy korábban közzétett cikkemben¹² sikerült felhívnom a magyar kutatók (első-

⁵ Vö. J. MELICH: *Über den Ursprung des Namens Ungar*: Archiv für slavische Philologie 38 (1923) 248–150. pp.

⁶ Pl. MELICH J. (op. cit.) az 5. századra datálja, MOÓR E. (Ural-Altische Jahrbücher 31 [1959] 215. p.) a 7. századra vagy az utánra gondol, míg KISS L. (Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawinski. Warszawa 1963, 306. p.) a 9. század elejére teszi.

⁷ Ld. pl. HÓMAN B.: *A magyar nép neve a középkori latinságban*: Történeti Szemle 6 (1917) 136–138. pp. és 152. p.

⁸ Vö. M. VASMER: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Bd. III. Heidelberg 1958, 172. p.; HÓMAN B., id. mű, 144–145. pp.

⁹ Olyan nézet is megfogalmazódott, miszerint nem az *onogur*, hanem az avar népnévvel volna a magyarság szláv elnevezése kapcsolatba hozható (*awar – ober – oger – woger – wonger*), miután a szlávok a honfoglaló magyarokban avarokat látott. Vö. C. PLANCK: *Siedlungs- und Besitzgeschichte der Grafschaft Pitten I*. Teil. Wien 1946, 35. p. ss.

¹⁰ Ld. pl. LÁSZLÓ Gy.: A „kettős honfoglalásról”: Archaeologiai Értesítő 97 (1970) 187. p.; IDEM: A honfoglalókról. Bp. 1973, 29. p., 66. p.; IDEM: A „kettős honfoglalás”. Bp. 1978, 35. p.; S. SZÁDECZKY-KARDOSS: *Onoguroi*: Paulys Realencyclopädie col. 905; E. TÓTH: *Zu den historischen Problemen der Stadt Savaria und ihrer Umgebung zwischen dem 4. – 9. Jahrhundert*: Folia Archaeologica 27 (1976) 108. p.; KIRÁLY P.: A magyarok említése a 811. évi események óbolgár leírásában: Magyar Nyelv 72 (1976) 265. p.; A. KISS: *Avar Cemeteries in County Baranya*. Bp. 1977, 154. p., 162. p.; I. BÓNA: *Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken*. in: Gy. Káldi-Nagy (ed.), *Turcic-Bulgarian-Hungarian Relations*. Studia Turco-Hungarica Vol. V. Bp. 1981, 110. p.; VÉKONY G.: *Onogurok és onogundurok a Kárpát-medencében*. A Szolnok Megyei Múzeum Évkönyve. Szolnok 1981, 73. p., 79. p.; IDEM: *Das Nordwestliche Transdanubien und die 'Uangariorum marcha': Savaria 15* (1981) 215. p., 225. p.; ERDÉLYI I.: *Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében*. Bp. 1982, passim; RÓNA-TAS A.: *A szarvasi túrtartó felirata*. Nyelvtudományi Közlemények 87 (1985) 225–248. pp.; Gy. GYÖRFFY: *Landnahme, Ansiedlung und Streifzüge der Ungarn*. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 31 (1985) 232. p.; LIGETI L.: *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Bp. 1986, 347–353. pp.; A. RÓNA-TAS: *Problems of the East European Scripts with special regard to the newly found Inscription of Szarvas*. in: Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo XXXV. Spoleto 1988, 503. p., 505. p.; Cs. BÁLINT: *Die Archäologie der Steppe*. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert. Wien – Köln 1989, 159–167. pp., 233–235. pp.; S. SZÁDECZKY-KARDOSS: *The Avars*, in: D. Sinor (ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge 1990, 215–216. pp.; ENGEL P.: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*. Bp. 1990, 105–106. pp.; MAKKAY J.: *A magyarság keletkezése*. Szolnok 1994, 23. p., 114. p.; A. RÓNA-TAS: *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*. An Introduction to Early Hungarian History. Bp. 1999, 284–285. pp., vö. 123–126. pp., 215–220. pp., 326. p.; MAKKAY J.: *Magyarok – Avarok- Szlávok az ADAM alapján*. Tractata minora 31. Bp. 2003, 91–106. pp.; BÁLINT Cs.: *A középvár kor kezdete és Kuber bevándorlása*. Archaeologiai Értesítő 129 (2004) 35–65. pp.; MADARAS L.: *Avarkor-e az avarkor*. in: Dobrovits M. (szerk), *A becsvágy ígézetében*. Az V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely 2008, 175–193. pp.

¹¹ Ld. lejjebb 25. lj.

¹² OLAJOS T.: *Adalék a (H)UNG(A)RI(I) népnév és a késői avar kori etnikum történetéhez*. Antik Tanulmányok 16 (1969) 87–90. pp. Ld. még EADEM K.: *voprosu ob istorii onogurov, migrirovavših na zapad: Vtori*

sorban történészek és régészek) figyelmét. E cikk tanulságait és az azóta felmerült újabb érveket és szempontokat kívánom összefoglalva bemutatni.

2. Az avar leletanyag vizsgálata alapján számos régész (például László Gyula¹³, Bóna István¹⁴, Kovrig Ilona¹⁵, Erdélyi István¹⁶) arra a következtetésre jutott, hogy a korai avar préselt lemezes (arany, ezüst, bronz) övdíszeknek az eltűnése és a késői avar korra jellemző griffes és indás díszítésű öntött bronz övveretek megjelenése a sírokban – egyéb változások mellett – 670–680 táján (esetleg valamivel később) egy keletről újonnan bevándorolt néphullámhoz köthető. Utóbb arra is fény derült, hogy ennek a bevándorlásnak a nyoma a közel egykorú forrásokban is felfedezhető.¹⁷ Hitvalló Theophanes és Niképhoros Patriarcha egybehangzó híradása¹⁸ alapján ugyanis kibontakozik a kép, miszerint 670–680 táján a Don – Maióti – Dnyeper vidéki Nagy Bulgáriából,¹⁹ amelynek vezető népe az *onogur* (*onogundur*) volt,²⁰ Kuvrat (Kobratos) fejedelem²¹ negyedik fia vezetésével jelentős néptömeg érkezett az avar kaganátus földjére, „Pannoniába”. Kuvrat fejedelem halála után ugyanis Nagy Bulgáriát végzetes támadás érte a Nyugati Türk Birodalom népeiből szerveződött Kazár Kaganátus részéről. Ennek következmé-

Meždunaroden Kongres po Bálgaristika (Sofija 23 maja –3 ijunja 1986 g.). Dokladi 6. Bálgarskite zemi v Drevnostta. Bálgarija prez srednevekovieto. Sofija 1987, 240–252. pp.; EADEM: *Contributions à l'histoire des Onogours, installés dans le Bassin des Carpathes*: Chronica 1 (2001) 4–18. pp.

¹³ LÁSZLÓ Gy.: *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars* (=Archaeologia Hungarica. Series nova XXXIV.) Bp. 1955, passim, különösen 178–181. pp., 269–293. pp.; IDEM: *Les problèmes soulevés par le groupe à la ceinture ornée de griffon et de rinceaux de l'époque avar finissante*: Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 17 (1965) 73–75. pp.; IDEM: *A népvándorlaskor művészete Magyarországon*. Bp. é. n. passim.

¹⁴ BÓNA I.: *Avar lovassír Iváncsáról*. Archaeologiai Értesítő 97 (1970) 243–263. pp. IDEM: *A népvándorlás kora Fejér megyében*, in: Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig 5. Székesfehérvár 1971; IDEM: *A népvándorlaskor és a korai középkor története Magyarországon*, in: Székely Gy. (szerk.), Magyarország története. I. Bp. 1984, 325–333. pp.; IDEM: *Die Geschichte der Awaren im Lichte der archäologischen Quellen*, in: Popoli delle steppe: Unni, Avari, Ungari Spoleto 1988, 440–442. pp., 457–458. pp.

¹⁵ I. KOVRIG: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. Bp. 1963, 123–148. pp., 224–230. pp.

¹⁶ ERDÉLYI I.: *Avar művészet*. Bp. 1966, passim.

¹⁷ S. SZÁDECZKY-KARDOSS: *Zum historischen Hintergrund der ersten Inschrift des Reiterreliefs von Madara*. Acta of the Fifth International Congress of Greek and Latin Epigraphy (Cambridge 1967). Oxford 1971, 473–477. pp.; IDEM: *Kuvrat fiának, Kubernek a története és az avar-kori régészeti anyag*. Antik Tanulmányok 15 (1968) 84–87. pp.; IDEM: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig* (=Magyar őstörténeti Könyvtár 12.). Budapest 1998, 209. p., 218–220. pp. Vö. lejjebb 23. és 66. lj.

¹⁸ Theophanis Chronographia a. m. 6171 p. 356–357 ed. C. DE BOOR, Lipsiae 1883; Nicephorus Patriarcha, Breviarium 35, 86–88 pp. ed. Cyr. MANGO (=Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Vol. XIII. Dumbarton Oaks 1990).

¹⁹ Nicephorus Patriarcha, op. cit. 35, 86. p. Nagy Bulgáriáról legutóbb RÓNA-TAS A.: *Hol volt Kuvrat Bulgáriája?* in: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás (=Magyar Őstörténeti Könyvtár 15.) Bp. 2001, 67–87. pp.

²⁰ Nicephorus Patriarcha, op. cit. 22. 70. p. (vö. 35, 86–88. p. és Theophanes, op. cit. a. m. 6171 356–357. pp.). Agathón, Epilogus: Concilium universale Constantinopolitanum tertium. Concilii actiones XII–XVIII. Epistulae. Indices. Ed. R. RIEDINGER, Berolini 1992, 898–901. pp.

²¹ Ld. pl. Gy. MORAVCSIK: *Byzantinoturcica*. Berlin 1958/1983. Bd. II. 161–162. pp.; I. S. ČIČUROV: *Vizantijskije istoričeskie sočinjenja*. Moskva 1980, 112–114. pp., 174–176. pp.; J. WERNER: *Der Grabfund von Malaja Pereščepina und Kuvrat Kagan der Bulgaren*. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Kl. Abhandlungen Neue Folge, Heft 91. München 1984; RÓNA-TAS A.: *Hol volt Kuvrat Bulgáriája?* 67–87. pp.

nyeként Nagy Bulgária részekre hullott. A bolgárok egy része helyben maradt, ill. észak-kelet felé húzódtott Kuvrat első és második fiának vezetésével s kazár uralom alá került. A harmadik fiú, Asparuch néprészével együtt nyugatra vándorolt, és 679–681 táján megalapította a Dunai Bulgáriát, míg a negyedik fiú onogur-bolgárok további csoportjával (és esetleg hozzájuk csatlakozó más népekkel, törzsekkel) a Kárpát-medencébe költözött. Az ötödik fiú még nyugatabbra, az észak-itáliai Ravenna környékén telepedett le.²² Kuvrat negyedik fia valószínűleg azonos volt a „Miracula Sancti Demetrii”-ben említett Kuber bolgár vezérrel.²³ Ám „az új hódítók felvették az avar nevet” s ezért a későbbi és távoli bizánci valamint nyugati krónikások a bevándorlással járó etnikum-változásról nem tudhattak, állapítja meg a témakör jeles kutatója, Bóna István.²⁴ A régészet következtetése és az írott források vallomása így összhangba került.

Ennek tudatában joggal következtethetünk arra, hogy az újonnan betelepülőket a szomszédos szlávok olykor „onoguroknak” nevezték, és később a frank birodalmi adminisztráció írnokai szintén ezt a népet használták a steppei eredetű lakosság egy részének vagy – pars pro toto – az egész népnek a megnevezésére.

3. 860. május 8-án Regensburgban kelt oklevelével Német Lajos keleti frank uralkodó Erchanfried regensburgi püspök kérésére húsz telket adományozott Mattsee kolostorának.²⁵ Az oklevél eredeti példányát napjainkban is Mattseeben őrzi a kolostor archívuma. A szöveg néhány helyen olvashatatlan ugyan, de a 18. században még lényegesen épebb lehetett, mert az akkor készült másolatok (őrzési helyük Mattsee, illetve Bécs) a romlott részek textusát is adják. A mattsee-i irattár „Calendarium I.” és „Liber traditionum” című kötetekben egy-egy 14. század elejéről való másolat olvasható a diplomáról, az utóbbi fóliánsban ezenkívül egy tartalmi kivonat is.²⁶

Az ajándékozott birtok földrajzi meghatározásának több adata meglehetősen pontosan azonosítható; így két patak, a Zöbernbach (Savaria) és a Spratzbach (Spraza),²⁷ amelyek közt a birtok egy része feküdt, és egy hegy (az oklevélben Uuitinesberc, a burgenlandi magyar népnyelvben Vütöm), amely nem más, mint a mai Günser Gebirge egy

²² Nicephorus Patriarcha, op. cit. 35–86–88. pp.; SZÁDECZKY-KARDOSS S.: *Az avar történelem forrásai*. 218–219. pp.

²³ SZÁDECZKY-KARDOSS S.: *Kuvrat fiának, Kubernek a története*. 85–87. pp.; SZÁDECZKY-KARDOSS S.: *Az avar történelem forrásai*. 219–220. pp.

²⁴ In: Nagy Gy. (szerk.), *Orosháza története*. Orosháza 1965, 123. p.

²⁵ J. BÖHMER – E. MÜHLBACHER – J. LECHNER (ed.): *Regesta imperii I*. Innsbruck 1908, 611. p. (no. 1443); Th. SICKEL: *Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften der Wien*. 39, Wien 1862, 158–159. pp.; W. ERBEN (ed.): *Fontes rerum Austriacarum XLIX*. Wien 1896, 64–65. pp., 99–100. pp.; W. HAUTHALER – F. MARTIN: *Salzburger Urkundenbuch II*. Salzburg 1916, 37–38. pp. (cf. I., Salzburg 1910, 871–872. pp.); P. KEHR (ed.): *Ludovici Germanici diplomata*, no. 104 (=Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinorum Vol. I. Berolini 1934, 145–146. pp.); J. LUDVIKOVSKÝ in: D. Bartonkova – L. Havlik – I. Hrbek et alii (ed.): *Magnae Moraviae Fontes Historici*. vol. III. Brno 1969, 55–57. pp.

²⁶ A „Liber traditionum” másolatának a „Calendarium I.”-ben olvasható kópia volt az előképe; a tartalmi kivonat is a másolat, s nem közvetlenül az eredeti alapján készült. A 12. századi passauai kópiagyűjtő kötetben (őrzési helye München, Hauptstaatsarchiv) a diploma második fele a bennünket érdeklő passzussal elveszett.

²⁷ H. PIRCHEGGER: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 33 (1912) 292. p.; O. KAEMMEL: *Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich*. Leipzig 1879, 272. p. („zwischen Zöbern und Spreitzbach [Spraza]”); M. VANCSA: *Geschichte Nieder- und Oberösterreichs I*. Gotha 1905, 143. p.

része.²⁸ Ehhez a topográfiához kitűnően illeszkedik a határkijelölés következő pontja, a „*Uangariorum marcha*” azaz a „Wangarok határa” elnevezésű hegy. E hegy nevét (*usque ad summitatem illius montis qui dicitur Uungariorum marcha*) a kutatók különbözőképpen próbálták magyarázni.²⁹ Egyesek feltételezték,³⁰ hogy a hegy annak az egykori avar vazallus államnak a határáról (*marcha*) kapta a nevét, amelyet 805-ben hívtott életre Nagy Károly „*inter Sabariam et Carnuntum*”, amikor a frank seregektől legyőzött avar állam uralkodó népessége korábbi szláv alattvalóitól szorongatva legyőzőjéhez fordult párfogásért („*Capcanus ... imperatorem adiit ... quia propter infestationem Sclavinorum in pristinis sedibus esse non poterat*”).³¹ Ami itt különös súllyal esik latba, a „*Uungariorum marcha*” hegynek az avar kliensállammal való kapcsolatát hangsúlyozza Arnulf Kollautz is, aki cikkében a szóban forgó terület egész írásos és régészeti forrásanyaga alapján foglalt állást az avarság településeinek lokalizálása kérdésében („*Die 'Marcha Wangariorum' ist ... eine Awarengrenze, nämlich die zwischen Karantanien und dem awarischen Klientstaat*”).³² A „*Uungarius*” népnév tehát minden valószínűség szerint az avar etnikai csoport elnevezéséről szolgált.

4. Ennek a történeti földrajzi szempontból meggyőző magyarázatnak a sebezhető pontja az az etimológia, amely az „*awar – ober – oger – woger – wonger*” hangváltozás („*Entwicklungsreihe*”) feltevéséből kiindulva a *Wangar(ius)* és az eredetileg analóg nyelvi alaknak tekintett (*H*)ung(a)r(us) alakokat végső soron az „avar” népnévből származónak tekinti.³³ Ám a szigorúan tudományos nyelvészeti bizonyítási eljárással csak

²⁸ H. PRICKLER: *Burgenländische Heimatblätter* 28 (1966) 85–86. p.; G. PFERSCHY: *Blätter für Heimatkunde* 37 (Graz 1963) 102–103. pp.

²⁹ J. LAMPEL: *Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich* 22 (1888) 156. p.; K. SCHÜNEMANN: *Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert*. Berlin 1923, 13. p.; K. KLEBEL: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* N. F. 21 (1928) 3–4. Heft, 370. p.

³⁰ A. KOLLAUTZ: *Awaren, Franken und Slawen in Karantanien und Niederpannonien und die fränkische und byzantinische Mission*. Carinthia I. 156 (1966) 263–264. pp.; H. WAGNER: *Urkundenbuch des Burgenlandes I*. Graz–Köln 1965, 6. p., 456 (No. 9); C. PLANK, op. cit. 36. p. (ahol a földrajzi lokalizáció elfogadható, az etimológia elhibázott, vö. 9. l.).

³¹ *Annales Mettenses ad an. 805: Annales Mettenses priores. Accedunt additamenta Annalium Mettensium posteriorum*. Ed. B. de SIMSON. (= *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi*. Vol. 10.) Hannoverae et Lipsiae 1905, 93. p. – Sok más évkönyv is szól erről az eseményről, így pl. *Annales Iuvavenses maiores*, *Annales Sancti Emmerami maiores*, *Annales Einhardi*, *Annales Fuldenses*, *Annales Tiliani* és Regino krónikája, in: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores* (in folio), vol. I. Ed. G. H. PERTZ, Hannoverae 1826, 87. p., 93. p., 192. p., 223. p., 353. p., 563. p.; *Reginonis abbas Prumiensis Chronicon*. Rec. F. KURZE: *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recus.* Hannoverae 1890, 65. p.). Az *Annales Mettenses* és a híradások többsége az *Annales regni Francorum* (*Annales Laurissenses maiores*) információjára megy vissza: *Annales regni Francorum*. Ed. Fr. KURZE. Hannoverae 1895, 119–120. pp. cf. p. VI–VII praef. Vö. lejjebb 64. l.).

³² A. KOLLAUTZ: *Awaren, Franken und Slawen*. 263–264. pp. Cf. A. KOLLAUTZ, ABARIA: *Reallexikon der Byzantinistik*. Hrsg. P. Wirth. Bd. I. Heft 2. Amsterdam 1969, col. 9–16. col.

³³ C. PLANCK: *Siedlungs- und Besitzgeschichte ... Pitten* 35–36. pp. Cf. TOMASCHEK: *Avares/ Aṽaroi: Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung. Hrsg. G. Wissowa. Vol. II. Stuttgart 1896, col. 2264–2265.

az „onogur” népnévből vezethetők le a *Hungarus* és annak szláv, görög, neolatin és germán variánsai.³⁴

A szókezdő *o-* előtt, úgy látszik, az összlávban egy gyenge *u-* protezis léphetett fel, amely aztán a lengyel, a felső-szorb, polab, fehérorosz, ukrán, bulgár és szlovén nyelvben *v* mássalhangzóvá fejlődött.³⁵ Ennek a hangtörvénynek az érvényesüléseként áll *v* hang az *on(o)gur* népnév lengyel, bolgár és szlovén származékában.³⁶ A *Uuangarii* elnevezés ilyenformán minden valószínűség szerint az *og(ь)r-* népnév *v*-protezesis szláv alakjának latinos átírása. Karintia térszomszédságában, ahol a *Uuangariorum marcha* hegy feküdt, szlovén jellegű névadás minden további nélkül feltételezhető. Ugyanígy az is, hogy a keleti frank kancelláriai írnokok ajkán és tollán az ófelnémet nyelv hangtörvényei szerint egy *a* kötőhangzó lépett a *g* és *r* mássalhangzók közé (mint ahogyan röviddel később a *v*-protezis nélküli *Ungri* ból is *Ungari* lett Németországban).³⁷ A szó végén az *-ius* (plur. *-ii*) latinosítás s ez szintén korán jelentkezik a *v*-protezis nélküli népnévben is (pl. „*Ungarios*”).³⁸

Ha a fenti következtetések helytállóak s így egy korai szlovén *v**o-* szótag *wan-* latin átírása a 9. században könnyen érthető,³⁹ akkor az *on(o)gur* népnév szláv továbbélésének egy új tanúságát látjuk Német Lajos keleti frank uralkodó 860-as mattsee-i oklevelében. A *v*-protezesis névformára eddig a lengyel, bolgár és szlovén írásbeliség megindulása utáni időből voltak csak viszonylag késői tényszerű adatok a kezünkben.⁴⁰ Most e népnév-változatnak 9. századi emlékére hivatkozhatunk.

³⁴ Az *onogur* > *ung(a)r* etimológiához ld. pl. NÉMETH Gy.: *On ogur, hét magyar, Dentümogyer*: Körösi-Csoma Archivum. 1921–1923, 149. p.; IDEM, *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Bp. 1930, 176–178. pp., 181. p.; Második, bővített és átdolgozott kiadás. Közzéteszi: BERTA Á. Bp. 1991, 146–149. pp.; MUNKÁCSI B.: *Az 'ugor' népnevezet eredete*. Ethnographia 6 (1895) 351–352. pp.; HÓMAN B.: *A magyar nép neve ...* p. 134–137. pp.; J. MELICH: *Über den Ursprung des Namens Ungar*: Archiv für slawische Philologie 38 (1923) 247–249. pp.; S. SZÁDECZKY-KARDOSS: *Über einige Probleme der griechischen und lateinischen Quellen der ungarischen Geschichte*. Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 9–15 Septembris 1975. Redigit Gy. Ortutay. Pars V. Budapest 1983, 95–98. pp.; KIRÁLY P.: *A magyarok említése ...* 257–266. pp. cf. 408–416 további szakirodalommal.

³⁵ Ld. pl. H. BRÄUER: *Slavische Sprachwissenschaft*. I. Berlin 1961, 101. p.; A. VAILLANT: *Grammaire comparée des langues slaves*. Vol. I. Lyon 1950, 185. p.

³⁶ A. G. PREOBRAZENSKU: *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva 1958, 71. p.; M. VASMER: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Vol. 3, 172. p.; L. KISS, in: *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawinski*, 306–307. pp.; DÉCSY Gy.: *A magyarok nevei a bolgár nyelvben*. Nyelvtudományi Közlemények 57 (1956) 282–283. pp.; Fr. MIKLOSCHICH: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien 1886, 223. p.; A. BRÜCKNER: *Slovník etymologický jazyka polského*. Warszawa 1957, 609. p.

³⁷ HÓMAN B.: loc. cit. 138–139. p.; DARKÓ J.: *A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánci íróknál*. Bp. 1910, 10–12. pp.

³⁸ Widukind, *Res gestae Saxonicae* I. 17 Ed. G. H. PERTZ: *Monumenta Germaniae Historica*. Scriptores (in folio) vol. III. Hannoverae 1839 (Repr. 1987), 425–426. pp.; Vö. HÓMAN B.: loc. cit. 140. p.

³⁹ Fr. Mikloschich (*Etymologisches Wörterbuch* p. 223) kifejezetten (*v*)*angr-* tövet tételez fel az ószlovénban.

⁴⁰ A legrégebbi ilyen bulgár szöveg a 14. századból való; ld. DÉCSY Gy.: *A magyarok nevei a bolgár nyelvben*. Nyelvtudományi Közlemények 57 (1956) 283–286. pp.

5. Az oklevél 14. századi másolója „*Ungariorum marcha*”-t írt a „*Uuangeriorum marcha*” helyett.⁴¹ Ezt J. Lampel⁴² azzal magyarázta, hogy ebben a késői időszakban a 9. századi viszonyokról semmi fogalma nem volt már az írnoknak, viszont a Mattsee-i kolostor birtokai a 11. században részben még meglehettek ezen a vidéken s akkor Magyarország szomszédos területet képeztek. W. Erben⁴³ elutasítja ezt a magyarázatot, szerinte a 14. századi másoló teljesen önkényesen alakította át a nevet, az egykori birtok földrajzi helyzetéről konkrét tudomással nem rendelkeztek már az 1300-as években Mattsee-ben. Azt utóbbi megállapítás aligha vonható kétségbe.⁴⁴ Ám a teljesen önkényes, ötletszerű névváltozás feltételezésénél talán valószínűbb, hogy a szlovén hívekkel is rendelkező salzburgi érsekség szívében tudtak valamit ezen a szláv nyelven, és a *Wangar* népnév olvasásakor a magyarság *v* kezdetű szlovén elnevezése⁴⁵ jutott a másoló eszébe s ezért írta a magyarok szokásos latin nevét (*Ungarii*) az oklevélmásolatba.

6. A *Wangar(ius)* népnévnek az *onogur* elnevezésből való származtatását magyar nyelvű cikkem⁴⁶ olvasóinak többsége elfogadta.⁴⁷ Nem utasította el azt a tekintélyes magyar szlavista, Király Péter sem, de két nyelvészeti részkérdés megvizsgálását szükségesnek tartotta.⁴⁸ Először: „járult-e már az orrhangú *o* (*on*) idején prothetikus *v* a szókezdő *o*-hoz?”⁴⁹ Bár a szláv történeti fonetika kiterjedt irodalmában nincs a prothetikus *v* megjelenésére vonatkozóan általánosan elfogadott datálás, mégis a legtekintélyesebb szakemberek egész sorának az eljárása alapján – a tudományos módszeresség ellen nem vétve – számolhatunk a lehetőséggel, miszerint a *v*-protezis megjelent a nazális *o* (óbolgár szövegek átírásában *a*) előtt.⁵⁰ Bräuer,⁵¹ Leskien,⁵² Vasmer⁵³ után idézhetem magát Király Pétert is, aki a bennünket érdeklő népnévről írja: „Az óbolgár nyelvm emlékekben

⁴¹ W. HAUTHALER: *Salzburger Urkundenbuch I.* Salzburg 1910. 873. p.; W. HAUTHALER – F. MARTIN: *Salzburger Urkundenbuch II.* Salzburg 1916, 37. p.; P. KEHR: op. cit. 146. p.; W. ERBEN: op. cit. 64. p.

⁴² Loc. cit. 157. p.

⁴³ *Fontes rerum Austriacarum* vol. XLIX. Wien 1896, 100. p.

⁴⁴ A mattsee-i „*Liber traditionum*” összeállítója (p. 6 codicis) maga vallja az oklevél kivonata (notitia) szavaihoz kapcsolódva, hogy a húsz telekről mit sem tud („non repperi hos mansos”, W. HAUTHALER: *Salzb. Urkundenbuch I.* Salzburg 1910, 873. p.), azok régesrég elvesztek a kolostor számára s kikoptak az emlékezetből.

⁴⁵ Vö. feljebb 36. és 39. l.j.

⁴⁶ OLAJOS T.: *Adalék a (H)UNG(A)RI(I) népnév és a késő avarkori etnikum történetéhez.* 87–90. pp.

⁴⁷ Még „A Magyarország történeti kronológiája” I. kötetében (Főszerk.: BENDA K. Bp. 1981, 50. p.) is szerepel Német Lajos 860-as oklevele a „*Wangariorum marcha*” említésével.

⁴⁸ KIRÁLY P.: *A magyarok említése a 811. évi események óbolgár leírásában.* 265. p.; Király Péter kérdését megismételte GYÖRFFY György (*Landnahme, Ansiedlung und Streifzüge der Ungarn: Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 31 [1985] 232. p.) és VÉKONY GÁBOR (*Onogurok és onogundurok* 73. p. 79) is.

⁴⁹ KIRÁLY P.: *A magyarok említése.* 265. p.

⁵⁰ A szláv nyelvtörténeti érvelést részletesen ld. T. OLAJOS, *K voprosu ob istorii onogurov* 241–243. pp.; EADEM: *Contributions à l'histoire des Onogours.* 11–13. pp.

⁵¹ H. BRÄUER: *Slavische Sprachwissenschaft.* 101. p.; Az *u*-előtag latin átírásban aligha lehet más, mint *u(u)*. Sőt joggal tételezhető fel, hogy a Savaria környékén élő szlovénoknál ez a fonéma közelebb lehetett a *v* mássalhangzéhoz, mint az *u* magánhangzéhoz.

⁵² A. LESKIEN: *Grammatik des altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache.* Heidelberg 1919 (Reprint Sofia 1981), 66. p.

⁵³ M. VASMER: *Die Slawen in Griechenland.* Berlin 1941 (Repr. Leipzig 1970), 24. p., 203. p., 273. p., 275. p.

az Őgre névnek öt változata ismeretes: Őgre/Ėgre, Vőgre/Vęgre, Vęgre, Vugre, Ugre.”

⁵⁴ Azaz már a nazális *o* létezése idején kapcsolódhatott a prothetikus *v* a szókezdő *o*-hoz.

A másik részkérdés, amelyet Király Péter tisztázandónak tartott: „miért lett az *o* (*on*)-ból *an*”? A latinul író, ám minden valószínűség szerint német anyanyelvű férfi, aki diktálta, illetve pergamenre írta a Német Lajos által kiadott birtokadományozó oklevelét, benne a „*Uungariorum marcha*” hegy nevét, nyilvánvalóan a szláv *o* (*on*) kiejtéséhez legközelebb álló latin *-an* írott formát választotta. A szláv nyelvtörténet kutatói egyetértének abban, hogy az ószláv kor utolsó századaiban (és a történeti kor kezdetén) alapvető tendencia az *o* egyre zártabb ejtése s ezzel együtt az *o* (*on*) kiejtésének a megváltozása. Mégis, távolról sem valamennyi tudós tételezi fel, hogy már a 9. század közepén a szláv nyelvterület minden pontján kizártnak kell tekintenünk egy olyan kiejtést, amely latin átírásban *-an* formát eredményezett. Kiragadott példaként utalhatok olyan tekintélyes szakemberekre, mint M. Vasmer, aki a szláv eredetű görögországi földrajzi nevekben található és bennünket érdeklő nazális *-an* átírást nem a legkorábbi (6-8. századi), hanem későbbi nevekkel kapcsolta össze, feltételezve, hogy létezett még akkor olyan szláv dialektus, amelyben ezt a magánhangzót nyíltabban ejtették.⁵⁵

Megkísértem tehát válaszolni a Király Péter által feltett kérdésekre, hogy az *onogur* > *wangar* etimológia szláv nyelvészeti oldalról is meggyőző és elfogadható legyen.⁵⁶ Egyébként időközben, 1986-ban megtartott előadásában, majd 1987-ben megjelent cikkével⁵⁷ maga Király Péter nemcsak elfogadta az általam javasolt etimológiát, hanem arra építve továbbfejlesztette az érvelést. A középkori német nyelvterületen készült latin nyelvű krónikák és okmányok átvizsgálása után Király Péter tekintélyes mennyiségű személynév-anyagot mutatott be, amelyekről feltételezi, hogy végső soron az *onogur* népnév derivátumai.

7. A „*wangar*” népnévről kifejtett nézetemet a történeti források oldaláról alátámasztotta a kiváló régész, Bóna István megjegyzése is.⁵⁸ Az Alemann Évkönyvek murbachi folytatásában, amely 9. századi és későbbi kódexekben két változatban maradt fenn, az avarok – Nagy Károly ellenfelei a 790-es években – több ízben vandálok („*Wandali*”) elnevezéssel szerepelnek.⁵⁹ Korábban a kutatók nem tudtak kielégítő ma-

⁵⁴ KIRÁLY P.: *A magyarok említése*. 146. p.

⁵⁵ M. VASMER: *Die Slaven in Griechenland* 274. p.

⁵⁶ Vö. 51. l.j.

⁵⁷ KIRÁLY P.: *A VIII–IX. századi Ungarus, Hungaer, Hunger, Hungarius, Onger, Wanger személynevek*. Magyar Nyelv 83 (1987) 162–180. pp., 314–331. pp.; IDEM: *Die Personennamen Ungarus, Hungaer, Hunger, Hungarius, Onger, Wanger im 8–9. Jh.*. Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae 36 (1990) 321–325. pp.

⁵⁸ I. BÓNA: *Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken*. in: Káldy-Nagy (ed.), Turcic – Bulgarian – Hungarian Relations. Studia Turco-Hungarica Vol. V. Budapest 1981, 109–110. pp.; IDEM: *A népvándorlások és a korai középkor története Magyarországon*. in: Magyarország története. Vol. I. Bp. 1984, 342. p.

⁵⁹ Ad an. 790. p., 795. p., 796. p., 797. p., 798: *Annalium Alamannicorum continuatio Murbacensis*. Ed. G. H. PERTZ: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores (in folio) vol. I. Hannoverae 1826 (Repr. 1976), p. 47–48. Cf. Annales Altahenses maiores an. 796. Ed. G. H. PERTZ: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores (in folio) vol. XX. Hannoverae 1868 (Repr. 1989), 783. p.*

gyarázatot adni erre a különös névhasználatra, amely megtalálható a wessobrunni glosz-szák (*Glossae Wessofontanae*)⁶⁰ szövegében is. Bóna István rámutatott arra, hogy a *Wangar(ius)* ~ *Wandal(us)* nevek hangzásának a hasonlósága kész megoldást ad: a középkori évkönyvíró a jól ismert „*Wandali*” népnévvel cserélte fel a számára ismeretlen és furcsa „*Wangari*” elnevezést.⁶¹ Egyébként a tudomány régi megfigyelése, hogy a középkori írástudók Európában az újonnan megjelenő vagy kevésbé ismert népneveket előszeretettel helyettesítették a régóta ismertekkel vagy a megszokott és hasonló hangzásúakkal. Így például a gótokat gyakran getáknak nevezték, Georgios Pachymerés a cataloniai almugavar zsoldosokat az avarok utódainak tekintette, avagy, ha a régen Afrikában megsemmisült vandálok nevének anakronisztikus használatáról szólnunk, akkor említenünk érdemes, hogy a 9. század végétől olykor „*Wandalus*”-t írtak az alpesi szlávok, a vendek „*Winidus*” neve helyett.⁶²

8. Cikkem olvasóinak többsége elfogadta a feltevést arra vonatkozóan, hogy a Kuvrat halála után Magna Bulgariából Pannoniába vándorolt nép az *onogurok* ~ *onogundurok* vezetése alatt állt, s ebből következően az avar kaganátus steppei eredetű lakosságának az elnevezése – részben vagy egészben a *pars pro toto* alapján – az *onogur* népnév, illetve ennek változata lett. Elfogadták másrészt azt, hogy Német Lajos 860-ban kelt oklevelében a „*Uuangeriorum marcha*” földrajzi névben szereplő *wangar* az *onogur* népnév változata⁶³ s arról vall, hogyan hívták a szlávok a késői avarokat vagy legalább azoknak azt a csoportját, amely a 805 táján a *Carnuntum* (ma Deutschaltenburg közelében) és *Sabaria* (Savaria) között létre hozott frank vazallus államban élt.⁶⁴ Így a szóban forgó oklevél tanúsítja, hogy az onogur népnév szláv származéka jelöl késő avar etnikumot. A két információ egyezése aligha a véletlen játéka: egyik híradás a másiknak a vallomását erősíti.

Magától értetődik ugyanakkor, hogy más írott források és főleg az utóbbi évtizedekben hihetetlen mértékben gyarapodott régészeti leletek értékelése alapján számos kérdés és probléma merült fel, majd nyert véglegesnek tűnő megoldást, és árnyalódott az *onogur* ~ *wangar* populációnak a Kárpát-medencében játszott szerepe is. Mivel 670–680 táján a korai avar hatalom megszűnésére vagy a népesség pusztulására nem utalnak sem az írott, sem a régészeti források, a korábbi időszak tárgyai nem tűntek el az emlék-

⁶⁰ A szöveg új kiadását adja: E. HERRMANN: *Slawisch-germanische Beziehungen in südostdeutschen Raum von der Spätantike bis zum Ungarnsturm*. München 1965, 117. p.

⁶¹ Ezzel szemben W. POHL (*Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München 1988, 284. p., 446. p.) elveti Bóna érvelését.

⁶² Közismert, Jordanes az általa getáknak nevezett gótok történetét „*Getica*” címmel írta meg (Iordanis Romana et Getica. Edidit Th. MOMMSEN: *MGH Auctores Antiquissimi*. V.I. Hannoverae 1882). – L. STEINBERGER: *Wandalen = Wenden*. Archiv für slavische Philologie 37 (1920) 116–122. pp.

⁶³ Ld. pl. A. RÓNA-TAS: *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*. 123–126. pp., 219. p., 282–285. pp., 325–326. pp., 330–331. pp. Vö. még a 10. l.j.-ben idézett munkákat.

⁶⁴ Annales Mettenses an. 805; cf. 31. l.j. Vö. J. DEÉR: *Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches*. in: Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben. Hrsg. von W. Braunsfels. vol. I. Düsseldorf 1966, 725. p.; I. BÓNA: *Cunpald fecit. A petőházi kehely és a frank térítés kezdete a Dunántúlon*. Soproni Szemle 18 (1964) 319–328. pp., 19 (1965) 32–41. pp.; IDEM: *Cunpald fecit. Der Kelch von Petőháza und die Anfänge der bairisch-fränkischen Awarenmission in Pannonien*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 18 (1966) 279–325. pp. (főleg 307–324. pp.); IDEM: *Die Verwaltung*. 149–160. pp.; VÁCZY P.: *Karoling művészet Pannoniában: a Cunpald kehely*. Soproni Szemle 24 (1970) 210–213. pp.

anyagból, de ugyanakkor kimutathatók a 700/720 táján megjelenő un. „griffes és indás” késői avar anyag előzményei is, a magyarországi régészeti kutatás jelenleg 670–700/720 között egy átmeneti, un. „közép-avar” és 700/720-tól a birodalom bukásáig „késő avar” korral számol.⁶⁵

Az avar uralkodó Kubert saját népétől elválasztotta és a kaganátus déli területén, Sirmium közelében letelepített nem-avar néptörzsek, elsősorban egykor bizánci hadifoglyok és utódaik élére állította helytartóként. Azonban még a 680-as években az egykori provinciális lakosság, amely már több mint 60 éve elkerült a Bizánci Birodalomból, haza kívánt térni. Kuber pedig szembe szegülve a kagánnal, alattvalóival együtt elhagyta Avarországot és Thessaloniké vidékén telepedett le.⁶⁶ Persze felmerülhet a kérdés, Kuber bolgár vezér valóban azonos volt-e az ongur-bolgárok urának, Kuvratnak a negyedik fiával,⁶⁷ és ha igen, akkor mennyi ongur távozott vele a Bizánci Birodalomba, és mennyien maradtak a Kárpát-medencében?⁶⁸ A régészek egy része úgy véli, hogy a Magna Bulgariából Kuberrel Pannoniába érkezett ongur-bolgárok (és esetleg a kazárok elől velük együtt menekülő más népek-néprészek) valószínűleg jelentős létszámot képviseltek, többségük minden bizonnyal a Kárpát-medencében maradt s fontos szerepet játszott az új, késő avar kori társadalom életében és anyagi kultúrájának kialakításában.⁶⁹ Ezzel szemben vannak, akik a bevándorlók létszámát jelentéktelennek gondol-

⁶⁵ A rendkívül gazdag régészeti szakirodalomból ld. pl. BÓNA I.: *Avar lovassír Iváncsáról: Archaeologiai Értesítő* 97(1970) 243–263. pp.; IDEM: *A népvándorlás kora Fejér megyében*. Székesfehérvár 1971; IDEM: *A népvándorlaskor és a korai középkor*, in: Magyarország története I. 325–346. pp.; GARAM É.: *Adatok a közép avar kor és az avar fejedelmi sírok régészeti és történeti kérdéseiről*. Folia Archaeologica XXVII. (1976) 129–147. pp.; EADEM: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre*. Bp. 1979; EADEM: *A dunapentelei avar kori sírok katalógusa*. Archaeologiai Értesítő 121–122. (1994–1995) 131–154. pp.; Cs. BÁLINT: *Die Archäologie der Steppe*. 159–167. pp.; MAKKAY J.: *Magyarok – Avarok – Szlávok az ADAM alapján*. Tractata minora 31. Bp. 2003; MADARAS L.: *Avarkor-e az avarkor?* 175–193. pp.

⁶⁶ *Miracula Sancti Demetrii II* (5) 284–288 (Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. Tome I. Le texte par P. LEMERLE: Paris. 1979, 227–229. pp. cf. Tome II. Commentaire. Paris, 1981, 138–162. pp.). Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS S.: *Az avar történelem forrásai*. 219–220. pp.

⁶⁷ Cf. feljebb 23. l. – A kérdésre igenlő választ adott pl. V. BEŠEVLEV (Die protobulgarischen Inschriften. Berlin 1963, 97. p., 108–109. pp.), P. LEMERLE (Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius. II. Commentaire. Paris 1981, 145. p.), SZÁDECZKY-KARDOSS S. (Zum historischen Hintergrund der ersten Inschrift des Reiterreliefs von Madara 473–477. pp.; *Kuvrat fiának, Kubernek a története* 85–87. pp.; *Az avar történelem forrásai* 218–220. pp.), BÓNA I. (Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken 108. p.; *A népvándorlaskor és a korai középkor története Magyarországon*, in: Magyarország története I. 325–326. pp.). – HARMATTA János szkeptikus álláspontot foglalt el (Az avarok nyelvének kérdéséhez: Antik Tanulmányok 30 (1983) 80–81. pp.).

⁶⁸ J. DEKAN (Herkunft und ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie des VIII. Jahrhunderts: Slovenská Archeológia 20 /1972. 439. p.) feltételezi, hogy az onogurok jelentős része távozott Kuberrel az avar államból. Ezzel szemben SZÁDECZKY-KARDOSS Samu úgy vélte, hogy az onogurok többsége a Kárpát-medencében maradt (in: Szeged története. Vol. 1. Szerk. Kristó Gy. Szeged 1983, 169. p.).

⁶⁹ Vö. Pl. BÓNA I.: *Avar lovassír Iváncsáról*. Archaeologiai Értesítő 97(1970) 243–263. p.; IDEM: *A népvándorlás kora Fejér megyében*. Székesfehérvár 1971; IDEM: *A népvándorlaskor és a korai középkor*, in: Magyarország története I. 325–346. pp.; GARAM É.: *Adatok a közép avar kor és az avar fejedelmi sírok régészeti és történeti kérdéseiről*. Folia Archaeologica XXVII. (1976) 129–147. pp.; EADEM: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre*. Bp. 1979; EADEM: *A dunapentelei avar kori sírok katalógusa*. Archaeologiai Értesítő 121–122. pp. (1994–1995) 131–154. pp.; MAKKAY J.: *Magyarok – Avarok – Szlávok az ADAM alapján*. Tractata minora 31. Bp. 2003, 91–106. pp.; MADARAS L.: *Avarkor-e az avarkor?* 175–193. pp.

ják,⁷⁰ illetve különböző típusú érvek és megfontolások alapján úgy vélik, hogy Kubernek és onogur népének a bevándorlása nem kapcsolható össze ok-okozati összefüggésben a középvár kor kezdetével.⁷¹ Felmerült az a kérdés is, játszott-e valamilyen szerepet Avarországban Kuvrat ötödik fia abban az időben, amikor népével a kelet-európai steppéről az itáliai Pentapolisba vándorolt?⁷² S megfogalmazódott természetesen a kérdés is, megérték-e az onogurok ~ wangarok Árpád népének érkezését, bolgár-török szavakat adva így tovább a honfoglaló magyaroknak?⁷³

9. Egykori cikkem végén feltettem a kérdést: nem hozott-e magával az onogurok 670–680 körüli betelepődése a Kárpát medencébe egyes csoportokat a finnugor nyelvű magyarok elődei közül, akiket a 9. századtól szintén az „onogur” népnév derivátumával neveznek Európa szerte?⁷⁴ László Gyula⁷⁵ és az ő nézeteit osztó szakemberek⁷⁶ igenlően válaszoltak erre a kérdésre. Mások – ők voltak többen – tagadták ennek lehetőségét.⁷⁷ Megint mások azon a véleményen voltak, hogy ha feltételezhető is onogur~magyar cso-

⁷⁰ Pl. FODOR I.: *Kazárok, bolgárok, magyarok*. Szélgjegyzetek P. B. Golden könyvéhez: *Archaeologiai Értesítő* 111 (1984) 103. p.

⁷¹ BÁLINT Cs.: *A középvár kor kezdete és Kuber bevándorlása*. 35–65. pp.

⁷² HARMATTA J.: *Az avarok nyelvének kérdéséhez*. 80. p.

⁷³ Ld. pl. B. TOMKA: *Le problème de la survivance des Avars dans la littérature archéologique hongroise*: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 24 (1971) 233–234. pp., 250–252. pp.; IDEM: *Hová tűntek az avarok?* *História* 1981/3 3–5. pp.; cf. KRISTÓ Gy.: *Az augsburgi csata*. Bp. 1985, 56. p., 117. p.; SZÁDECZKY-KARDOSS S.: *Még egyszer Regino és a korabeli magyarság*, in: Lőrinczy G. (szerk.), *Az Alföld a 9. században*. Szeged 1993, 227–236. pp.; LŐRINCZY G.: *Avarok*, in: *Korai magyar történeti lexikon*. (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gy. Budapest 1994, p. 71; OLAJOS T.: *A 9. századi avar történelemre vonatkozó görög források*, in: Lovács L. – Veszprémi L. (szerk.), *A honfoglaláskor írott forrásai* (=A honfoglalásról sok szemmel). II. Bp. 1996, 100–103. pp.; EADEM: *A magyar 'kettős honfoglalás' teóriájáról*, in: *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság*. Egy tudományos tanácskozás anyaga. Novi Sad 1997, 65–74. pp.; EADEM: *A IX. századi avar történelem, görög nyelvű forrásai* (=Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 16.). Szeged 2001; P. ENGEL: *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895–1526*. London – New York 2001, 5–7. pp.

⁷⁴ OLAJOS T.: *Adalék a (H)UNG(A)RI(I) népnév és a késői avarok etnikum történetéhez*. 90. p.

⁷⁵ Ld. pl. Gy. LÁSZLÓ: *Les Onogours en Europe Centrale*. *Balcanoslavica* 1 (1972) 113–119. pp.; IDEM: *A honfoglalókról*. Bp. 1973; IDEM: „*Inter Sabariam et Carnuntum*”. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21 (1975) 139–157. pp.; IDEM: *A „kettős honfoglalás*. 175. p.; IDEM: *Őseinkről*. Tanulmányok. Bp. 1990, 181–189. pp.

⁷⁶ Ld. pl. MAKAY J.: *A magyarság keletkezése*, passim; IDEM: *Dating Hungarian*, in: Magyar K. (szerk.), *Az őshazától Árpád honalapításáig*. Kaposvár 1996, 271–292. pp.; Engel Pál szerint László Gyula elmélete nem zárható ki (Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. =Magyarok Európában I. Bp. 1990, 105–106. pp.; *The Realm of St Stephen* 6–7. pp.).

⁷⁷ Ld. pl. J. DEKAN, op. cit. 439–441. pp.; W. POHL: *Die Awaren*. 282–287. pp., 444–447. pp.; KRISTÓ Gy.: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Bp. 1980, 46–49. pp., 169. p., 500–501. pp., 519. p.; IDEM: *Nyelv és etnikum*. A „kettős honfoglalás” elmélete: Szegedi Bölcsészmuhely '82. Szeged 1983, 177–190. pp.; IDEM: *Az augsburgi csata* p. 55–57, 117; IDEM, *Hungarian History in the Ninth Century*. Szeged 1996, p., 61–62. pp.; KRISTÓ Gy. – MAK F.: *A klencedik és tizedik század története* (=Magyar Századok 1. Bp. 2001, 68–69. pp.; RÓNA-TAS A.: *Problems of the East European Scripts*, in: *Popoli delle steppe... Settimane di Studio...* Spoleto 1988, 499–504. pp.; IDEM: *Hungarians and Europe in the Middle Ages*. 123–126. pp., 219. p., 282–285. pp., 325–326. pp., 330–331. pp.

portok jelenléte a késői avarság etnikai összetételében, azok nem tekinthetők kizárólagosnak vagy meghatározónak a lakosság egészében.⁷⁸

Az avar kori rovásírás megfejtése döntő szerepet játszhat ennek a kérdésnek az eldöntésében. Az utóbbi évtizedekben, főleg a késői avar kori temetőkből számos, használati tárgyra rótt rövid rovásírást szöveg vált ismertté. A jelenleg ismert leghosszabb nyelvemlék, a szarvasi csont tűtartó oldalaira rótt, több mint 60 írásjelet tartalmazó textus, amely a 8. század végére datált szarvasi köznépi temetőben, egy női sírban eltemetett tárgyon maradt fenn.⁷⁹ A feliratok rövidsége miatt azonban egyelőre nem sikerült mindem kétséget kizáróan megfejteni az avar kori rovásírást. Míg Róna-Tas András⁸⁰ a török (onogur-bolgár), Vékony Gábor⁸¹ a magyar nyelv alapul vételével fejtette meg, Harmatta János⁸² pedig kétnyelvűnek (töröknek és magyarnak) tekintette a szarvasi tűtartó szövegét.

Függetlenül attól, hogy a fenti nézetek közül melyik bizonyul majd elfogadhatónak, egy dolog kétségtelen: a 860. évi oklevélben szereplő „*Uuangariorum marcha*” („Wangarok határa”) földrajzi név arról tanúskodik, hogy az onogur nevet viselő késő avar etnikum, illetve népcsoport a 9. század első felében jelen volt a Kárpát-medencében.⁸³

⁷⁸ Pl. pl. BÓNA I.: *A népvándorlaskor és a korai középkor története*. Magyarország története I. 327. p.; cf. GYÖRFFY Gy.: *István király és műve*. Bp. 1977, 27. p.

⁷⁹ I. JUHÁSZ: *Ein Awarenzeitliche Nabelbehälter mit Kerbschrift aus Szarvas*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 35 (1983) 373–377. pp.; EADEM: *Újabb rovásírási emlék Szarvasról*. in: Sándor K., *Rovásírás a Kárpát-medencében*. (=Magyar Östörténeti Könyvtár 4.) Szeged 1992, 15–19. pp.

⁸⁰ A. RÓNA-TAS: *A szarvasi tűtartó felirata*. Nyelvtudományi Közlemények 87 (1985) 225–248. pp.; Problems of the East European Scripts ... 499–504. pp.

⁸¹ VÉKONY G.: *Késő népvándorlaskori rovásfeliratok*. Életünk 23 (1985) 153–166. pp.; *Késő népvándorlaskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. Szombathely 1987, 56–73. pp.; *Spätvölkerwanderungszeitliche Kerbschriften im Karpatenbecken*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 39 (1987) 211–256. pp.

⁸² HARMATTA J.: *A magyarok őstörténete*. Magyar Tudomány 35 (1990) 256–258. pp.

⁸³ Az avar állam összeomlása után az avarság továbbéléséről ld. OLAJOS T.: *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai* (= Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 16.) Szeged 2001.